

Bars > *Pars* KELİMESİ ÜZERİNE

Osman YILDIZ*

Bars (pars) "is. zool. Kedigillerden, genellikle Asya ve Afrika'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, postu benekli, bazen de düz siyah, çevik, yırtıcı, etçil memeli bir hayvan, leopar (*Felis pardus*)"¹ dır.

Bazı kaynaklar, bu kelimenin kökenini Türk Dili, bazıları da Farsça olarak göstermektedir.

Aslan, kaplan, leopar, çita, puma gibi büyük kedigiller familyasına mensup olan *bars* (pars), kelime kökeni itibariyle hangi dile aittir?

Makalemizde bu sorunun cevabını bulmaya çalışacağız.

Bars kelimesinin Türk Dili kökenli olduğunu söyleyen kaynaklar

K. H. Menges, *Boris* kelimesinin etimolojisi münasebetiyle, kelimenin Türk Dili'ndeki *bars* veya *böri* (kurt)'den türemiş olabileceğini söyler.

W. B. Kaup, *barsam*, etimolojisini yaparak, kelimeyi, *bar* ve *üs* (vaşak) kelimelerinin birleşmesiyle (*bar+üs > bars*) İzah eder³.

G. Doerfer, kelimenin semantik karakteristiğine bakmıştır. Araştırmacıya göre, *ars*, Türk Dili'nde çoğunlukla *panter* (panlhcr) anlamıyla kullanılır. Bu hayvan Asya'da çok ünlüdür⁴.

A. C. Emre, Kırgızca'daki *arşları* "arслан" kelimesini açıklarken, "*Ars*- tabam *bars* isminde de vardır"⁵ demek suretiyle, *bars* kelimesini Türk Dili kökenli sayar.

* S. D. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.

¹ Türkçe Sözlük, C. I-H, TDK. Yay., Ankara, 1988, s. 1164.

² Talât Tekin, Tuna Bulgarları Ve Dilleri, TDK. Yay., Ankara, 1987, s.56-57.

³ Bkz. R. V. Scvortyan, Etimoloğičeskiy Slovar' Tyurkiskih yazıkov, Moskva, 1978, s.69.

⁴ Bkz. E. V. Scvortyan, a. g. c, s.69.

⁵ Bkz. A. C. Emre, Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme), **Birinci Kitap** Fonetik, TDK. Yay., İstanbul, 1949, s.319.

M. A. GarTarov'un Farsça sözlüğünde, *ban:m* Türkçe kökenli olduğu yazılıdır⁶.

H. H. Zerinezade, *bars' m* Safevîler devrinde kullanılan Türkçe bir kelime olduğunu ve bu kelimeye Farsça'da *peşeng* dendiğini söyler⁷.

Bars kelimesinin Farsça kökenli olduğunu söyleyen kaynaklar

Kâmûs-ı Türkf, Lugat-i Nâcf, Redhouse¹⁰, Devellioğlu¹¹, Türkçe Sözlük¹², E. N. Şipova¹³, kelimenin kökenine Farsça der.

S. G. Clauson, başlangıçta Türk Dili'nde *bars* kelimesinin kısa ünlülü, Farsça'daki *pars* kelimesinin ise uzun ünlülü (bârs) olmasını delil göstererek, bu kelimenin Türkçe kökenli olduğu ve Farsça'ya da Türk Dili'nden geçtiğini ileri sürmüştür¹⁴. Ancak, daha sonra yazmış olduğu etimolojik sözlüğünde, bu hükmünün tam tersine somut bir kaynak vermeden kelimenin Farsça kökenli olduğunu söyler : "Çok eski İrani bir ödünç kelimedir, fakat hangi İran Dili'nden alındığı belirsizdir. Doğrusu 'leopard' dır, ama görünüşte Türkçe'de de diğer büyük kedigiller için kullanılır. On iki hayvanlı Türk takviminin hayvanlarından biridir, neticede, her halde kelime, bütün modern dillerde (Modern Türk Lehçe ve Şiveleri) yaşayan çok eski Moğolca bir ödünç kelimedir. Ama, Güney-Batı dillerinden Osmanlıca (Eski Anadolu Türkçesi)'ya geldiğinde, şekil *pars'Ur*. Kuşkusuz kelime, Farsça'dan yeni bir Ödünçlemedir, ancak kelime bu gün yaşamamaktadır"¹⁵.

E. V. Sevortyan, etimolojik sözlüğünde, *bars'm* Türk Dili leksikolojisine dahil olduğunu belirterek, kelimenin tarihten günümüze Türk Dili'nin bütün lehçe ve şivelerindeki formlarını ve hangi anlamlarda kullanıldığını, ayrıntılı olarak vermiştir. Leksikolog, eserinde kelimenin kökeni hakkında birçok bilim adamının da görüşlerini aktararak, şu sonuca varmıştır : "*Bars* çok büyük bir ihtimalle Farsça kökenlidir"¹⁶.

⁶ Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e. , s.69.

⁷ Bkz. H. H. Zerinezade, **Fars Dilinde Azerbaycan Sözlüğü (Sefevîler Dövrü)**, Bakı, 1962, s. 177.

⁸ Şemseddin Sami **Kâmûs-ı Türkf**, Çağrı Yay., İstanbul, 1989, s.342.

¹⁵ Muallim Naci, **Lugat-i Nâcf**, s. 184.

Redhouse Sözlüğü, Redhouse Yay., İstanbul 1990, s.919.

¹¹ F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1978, s. 1022.

¹² **Türkçe Sözlük**, C. M, TDK. Yay., Ankara, 1988, s. 1164.

¹³ E. N. Şipova, **Slovar' Tyurkizmov Vrusskom Yazıke**, Moskva, s.62.

¹⁴ Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e., s.69.

¹⁵ S. G. Clauson, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford. 1972,s.368.

¹⁶ E. V. Sevortyan, a. g. e., s.69.

E. V. Sevorlyan'ın bu sonuca varmasında dayanak olarak aldığı araştırmacılar şunlardır: L. Budagov, J. T. Zenker, B. Y. Vladimirov, M. Fasiner, F. E. Korş, A. M. Şçerbak¹⁷.

Şimdi *bars* kelimesinin Farsça kökenli olduğunu söyleyen bu araştırmacıların gerekçelerini ve konu hakkındaki kendi düşüncelerimizi maddeler hâlinde verelim.

Gerekçe 1 : Şu anda Türkologların elinde *bars* kelimesinin Farsça'dan başka kaynağı bulunmamaktadır¹⁸.

Cevap : Yazılı ürünleriyle takip edebildiğimiz Türk Dili'nin başlangıcından günümüze kadar bütün lehçe ve şivelerinde *bars* kelimesi, gerek hayvan adı gerek kişi adı gerekse yıl adı olarak kullanılmıştır.

Türk Dili'nde *bars***m* kullanımı

A. ESKİ BATI TÜRKÇESİNDE

Tuna Bulgarlarında kelime kişi adı olarak *Barsa* ve *Boris* olarak geçmektedir. T. Tekin, Tuna Bulgarları ve Dilleri (T.D.K. Yay., Ankara, 1987) adlı eserinde, *Barsa* kelimesi için "Bu kişi adı 52 numaralı yazıtta geçmektedir...fiar.y 'pars, kaplan' kelimesi Türkçede kişi adı olarak çok yaygındır. Tuna Bulgarcası *Barsa* şekli kelimeye bir *-a* ünlüsünün eklenmesi ile meydana gelmiş olmalıdır (krş. kana - karma < •kan)¹⁹ der.

Tekin, aynı eserinde *Boris* için şu bilgiyi vermektedir : "866 yılında (Köpek yılı) vaftiz edilerek Hristiyan olan Bulgar hanı *Boris'in* adı da, büyük bir olasılıkla, Tuna Bulgarcası veya Bulgar Türkçesidir. *Boris'in* adı Bizans tarihlerinde Grekçe çekim ekleri ile BOPÎHC veya BnPÎHC *Boris-is* şeklinde geçer. Aynı ad bu kaynaklarda BnrUPIC *Bögoris*, BOFAPICİ *Bögaris*, hattâ iyice bozulmuş olarak FOBAPIC *Gobaris* şekillerinde de tespit edilmiştir (Menges 1951-115). bu ad Eski Kilise İslâvcasında daima bOPÎ ICb *Boris'* şeklinde yazılmıştır (a. y.).

Menges, *Boris* için iki Türkçe etimoloji önermiştir. Bunlardan birincisi kelimenin 'kaplan' anlamındaki Eski Türkçe *Bars** *tan* gelmiş olabileceği yolundaki etimolojisidir. *Bars* kelimesi gerçekten, Tatarca'da ve Kazakça'da olduğu gibi ünlü katılımı ile önce *barş* şekline girip sonra ilk hece ünlüsünün /?'nin etkisi ile yuvarlaklaşması sonucu *boris* ve nihayet *boris* biçimini kazanmış olabilir.

İkinci bir olasılık da *Boris* adının Eski Türkçe *bö'ri* 'kurt' kelimesinden gelmiş olmasıdır. Ancak, bu etimolojinin bazı güçlükleri vardır. *Boris* adı *bö'ri* (<*böri)

¹⁷ E. V. Sevorlyan, a. g. e., s.69.

¹⁸ Bkz. E. V. Sevorlyan, a. g. e., s. 69.

¹⁹ Talât Tekin. **Tuna Bulgarları ve Dilleri**, TDK. Yay., Ankara, 1987, O1.

kelimesinden geliyorsa sonundaki -s nasıl izah edilecektir? Menges kelime sonundaki -s ünsüzünü Altayca belirsizlik hali (casus indüñitus) eki olarak açıklıyor (1951 : 116). Ancak Altayca'da böyle bir hal eki olduğu şüphelidir. Bu durumda, Menges'in *Boris'i* Eski Türkçe *bars'tan* getiren etimolojisi şimdilik en sağlam etimoloji gibi görünüyor. Ancak, bu takdirde de Bizans kaynaklarındaki *Bogoris*, *Bogaris* şekillerini izah etmek gerekmektedir. Bizans kaynaklarındaki şekiller, ilk hece üzerindeki vurgunun etkisi ile *o* ünlüsünün uzun hissedilmiş ve bunun sonucu olarak da bu ünlünün *ogo* ses grubu ile yazılmış olması şeklinde açıklanabilir : *Bâris* > *Boris* > *Bogoris*²⁰.

Tekin'in de söylediği gibi Menges'in, *Boris'i hars'* tan getiren etimolojisi daha doğru ve daha gerçekçi bir etimolojidir.

B. I. ESKİ DOĞU TÜRKÇESİ ~ ESKİ TÜRKÇE'DE

1. Köktürk Türkçesi'nde

Orhun Abideleri'nde *bars*. Az ve Kırgız kağanlarının adı olarak geçmektedir²¹;

"b(a)rs b(e)g : (e)rti : k(a)g(a)n (a) t : bun ta ; biz ; birt(i)m(i)z : sin(i)l(i)m ; kuuç(u)yug : birt(i)m(i)z ; özi y(a)ii(ı)ltı : k(a)g(a)nı : ölti: bod(u)nı ; kün kuul: bolu : kögm(e)n : yir sub : id(i)s(i)z : k(a)lm(a)zun tiy(i)n : (a)z kırk(ı)z : bod(u)n(u)g : <it(i)p> y(a)r(a)l[(ı)p k(e)lt(i)m(i)z sün(ü)şd(ü)m(i)z.]. **Bars (bir) bey idi. Hakan unvanını bumda (ona) biz verdik. (Buna rağmen) kendisi hata işledi, (sonuç olarak) Az'ı arın hakanı öldü, halkı (da) kul köle oldu. KÖgmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye Az (ve) Kırgız halklarını örgütleyip geldik (ve) savaştık.**(KT. D. 20)"²².

²⁰ Talât Tekin, a. g. e., §.56-57.

²¹ " Eski Türklerde kişi adlarının büyük bir kısım, gerçekte bir ad olmaktan çok lakaptır. Lakaplar, bir kimseye kendi adından ayrı olarak taşıdığı bir özellikten, yaptığı bir işten dolayı verilen (yakıştırılan) sıfatlardır (adlardır).

Türklükte ad koyma, ad verme apayrı bir önem taşır. Çocuğa doğduğunda hemen ad verilmez. Belli bir yaştan sonra düzenlenen bir törenle boyun (sülâlenin, ailenin) ileri gelenlerinden biri tarafından (geçici) bir ad verilir. Çocuğun ileride çevreye, tabiata, düşmanlarına karşı güçlü, kuvvetli., cesur olması hedeflendiği, arzu edildiği için bu adlar, genelde tabiattaki güçlü, kuvvetli varlıkların, yarıcı, parçalayıcı hayvanların adlarından seçilerek verilir' (C. Alyılmaz, **Orhun Yazıtlarının Söz dizimi**, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1994, s.27-28): "Arslan, Buğra, Babur, Bars (Pars), Kurt Koduz (Kutuz), Tonga (Tunga), Boğaç, Tana... gibi hayvanlara kuşlardan Tuğrul, Çağrı, Toğan (Doğan), Şahin, Tarlan... vs.'yi katabiliriz. Bu isimlere Er'li şekilleri de ilâve edelim. Erarslan, Ertonga, Ertuğrul, Erdoğan, Ertana... vs."(O. F. Sertkaya, **Göktürk Tarihinin** Meseleleri, TKAE. Yay., Ankara, 1995, s.132).

²²Talât Tekin. **Orhon Yazıtları**, TDK. Yay., Ankara. 1988. s. 12-13.

2. Uygur Türkçesi'nde

Bir Mani metni olan İrk Bitig'de *bars* kelimesi, hayvan ismi olarak geçmektedir: "Esnegen *bars* men. Kamus ara başım. Antag alp men, erdemlig men. Anca bilingler. Esneyen *parsım*. Kamış arasında başım. O kadar yiğit ve erdemliyim. Şöyle biliniz"²¹. Kelime Mani metinlerinde kişi adı olarak da kullanılmaktadır : Kutadnnş Bars²⁴.

Budist metinlerinde Buda'nın hayatlarından herhangi birini anlatan konulara çatık (Hintçe jataka) adı verilir.

Burkancı (Budist) Uygurlann mensur eserlerinden Altun Yaruk (Eserin tam adı *Altun önglög yaruk yal frikiög kopda kötrülmiş no m iliği* Altın renkli, parlak, en üstün sutra hükümdarı) içinde bazı çatıklar vardır. Bunların en meşhurlarından biri Şehzade ile Aç Bars Hikâyesidir. Bu eserde *bars* hayvan adı olarak kullanılmıştır²⁵.

Brahmi metinlerinde kelime kişi adı olarak *hars*, *baars*, *bhars* şekillerinde geçer²⁶.

"Türkler İslâmiyet'i kabul etmeden önceki devirlerde tamamen kendilerine mahsus ve güneş senesini esas tutan, 12 yılda veya 60 yılda bir devir yapan ve yıllan sayı ile değil isimle tespit eden takvim sistemleri (On iki Hayvanlı Türk Takvimi) kullanmakta idiler. Bu millî takvimin İslâmlığın kabulünden sonra da yer yer birçok Türk devlet ve topluluklarında kullanılmasına devam edildiği görülmektedir²⁷. Eski Türklerce kullanılan On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin 3. yılına *bars* yılı denir.

²¹Bkz. A. B. Errilasun, "Uygır Edebiyatı", **Büyük Türk Klâsikleri**, C. I, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul, 1985, s.94.

²⁴Bkz. S. G. Clauson, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford, 1972, s.368.

²⁵Ekz. Ceval Kaya, **Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin**, TDK. Yay., Ankara, 1994, s.405.

²⁶Bkz. A. von Gabain (Çev. : Mehmet Akalm), **Eski Türkçenin Grameri**, TDK. Yay., Ankara, 1988, s.266.

²⁷F. R. Unat, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, TTK. Yay., Ankara, 1988, s. 159. Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, **On İki Hayvanlı Türk Takvimi**, İstanbul 1941; Osman Turan, **Tarihî Kronolojinin Esasları**, Ankara, 1954 ; E. Cavaignac, **Chronologie de l'Histôire Mondiale, Paris, 1934** ; **Fatin Gökmen, Türk Takvimi**, Ankara, 1936 ; R. R. Arat (Yayına Haz. : O. F. Sertkaya), **Makaleler, C. I**, T.K.A.E. Yay., Ankara, 1987, s. 156-164 ; L. Rasonyi, **Tarihte Türklük**, TKAE. Yay., Ankara, 1988 (2. **Baskı**), s.33-34 ; A. von Gabain (Çeviren : Mehmet Akain), a. g. e., s.77.

Örneğin "adruk şim şipkanhğ bars yıl, yitiñç ayta (Tahta basma, T. M. 14 gün gösterilmiştir).

Seçilmiş (ayrılmış) jen şipkanlı kaplan yıl, yedinci ayda"²⁸.

E.. U. T. S.'de bars kelimesi için şu bilgi-verilmektedir ;

"1. *Pars* : U. III. 63, 11 ; TT. VII. 15, 56 = *ban*.

2. On iki hayvanlı Türk takviminde bir yıl adı : İst. 8.

3. Özel ad, antroponim : PrahL 12, 20."²⁹.

B.n. ORTA TÜRKÇE'DE

1. Karahanlı - Hakanîye Tiirkçesi'nde

Divanü Lügati't-Türk'te. *bars*, millî Türk takvimi (On İki Hayvanlı Türk Takvimi) çerçevesinde. Türklerin on iki yılından biri olarak geçmektedir. Kaşgarlı eserinde "Türkler on iki çeşit hayvanın adım alarak on iki yıla ad olarak vermişler ; çocukların yaşlarını, savaş tarihlerini ve daha başka şeyleri hep bu yılların dönmesi ile hesap ederler" sözleriyle, Karahanlı Türkçesi'nde de On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin kullanıldığını ve *bars'm* yırtıcı bir hayvan olduğunu ve bu takvimde üçüncü yıla tekabül ettiğini bildirmektedir³⁰. Yine aynı eserde, *hangarı* "barshan" kelimesi de geçmektedir. "*Barsgan*, Afrasyab'ın oğlunun adıdır. *Barsgan* şehri de bu yapmıştır. Bu şehir, Mahmud'un babasının şehridir.

Bir takımları şöyle derler : Uygur Hakan'ınm *Barsgan* adında bir at bakıcısı varmış. Havacı güzel olduğu için atları burada yetiştirilmiş. Sonra *Barsgan* adı buraya ad olarak verilmiş"³¹. Büyük Türk ve Turan hükümdarı Efrasiyap (Alp Er Tonga). M.Ö. 626-624'te İranlılar tarafından hile ile öldürülmüştür³². Kaşgarlı'nın verdiği bilgi doğru ise, yani *Barsgan* Efrasiyap (Alp Er Tonga)'ın oğlunun ismi ise, o hâlde *bars*, en az 2. 700 yıldır Türklerce kullanılan önemli bir kelimedir.

* R. R. Arat (Yayma Haz.: O. F. Sertkaya), a. g. e., s. 159.

²⁹ Ahmet Caferoğlu, Eski Uygur Tiirkçesi Sözlüğü, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1993 (3. Baskı), s.22-23.

³⁰ Besim Atalay, Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, C. 1. TDK. Yay., Ankara, 1986, s.344-347.

³¹ Besim Atalay, a. g. e., C. II, TDK. Yay., Ankara, 1985, s.417-41 S.

³² A. B. Ercilasun, "Kâşgarlı Mahmud ve Dîvânü LügatiH-Türk", Büyük Türk Klâsikleri, C. L *Ötüken-Söğüt* Yay., İstanbul, 1988, s. 119.

2. Hârezm Türkçesi'nde

Tahminen XIİrncü milâdî asrın sonlarında yahut XTV'ncü asrın başlarında yazılan "İbni-Mühennâ Lûgâtı'nde, *bars* kelimesi, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde üçüncü yılın adı olarak geçer : ".Son.? yılı"³³.

3. Kum an-Kıp çak Türkçesi'nde

Türkçe'yi öğretmek gayesi ile Ebû Hayyân adlı Berberi asıllı bir Arap dilcisi tarafından 712/1312'de yazılan Kitâbü'l-İdrâk Li Lisâni'l-Etrâk sözlüğünde de bir hayvan adı olarak *bars* geçmektedir³⁴.

Aynı zamanda *Bay* ve *Bars* kelimeleri birleştirilerek, *Barsbay* veya *Baybars* şekilleriyle, Mısır Memlûk sultanlarına ad olmuştur. *Barsbay* (el-Melikü'l-Eşref Scyfû'd-dîn, Ö.541/1438), *Baybars* (Rüknü'd-dîn *Baybars* el-Mansûrî en-Nâsırî ed-Devâdâr el-hitâî, Ö.725/1325), *Baybars I* (el-Melikü'z-Zâhir Rüknü'd-dîn es-Sâlihî el-Bundukdârî, Ö.676/1277), *Baybars İİ* (el-Melikü'l-Muzaffer Rüknü'd-dîn *Baybars* el-Çâşniğîr, Ö.709/1310)³⁵.

4. Eski Anadolu Türkçesi'nde

Bars veya *pars* kelimesi, *Tarama Sözlüğü'nde* yoktur. Ancak, *Ahmed-i Bîcân* Efcendi'nin 857 / 1453'te yazmış olduğu ansiklopedik mahiyetteki 'Acâ'ibü'l-Mahlûkât adlı eserinde, *bars* m tamım ve nitelikleri hakkında bilgi "verilmiştir : "77. fasl *pars* arslanla "aplardan doğar "açan bir latîf âvâz işitse yâhfid çalDu işitse dinler ferah ve Şâd u handan olur -66 a- kaçan hasta olsa kelb etin yir hoş olur kaçan *pars* ile ayu karılsa ya'nî cima eylese ikisinden bir acâyib canavar doğar ana öşek dirler ya'nî vâşşak dur*parsıla*. ayudan doDar"³⁵. *Pars* arşın ile kaplandım doğar. Ne zaman bir güzel ses veya çalgı işitse, dinler; ferah, şad ve neşeli olur. Ne zaman hasta olsa, köpek etini yer, iyileşir. Ne zaman *pars* ile ayı çiftleşse, ikisinden bir acayıp hayvan doğar, ona öşek derler. Yani vaşakdır, *pars* ile ayıdan doğar.

"Acâ'ibü'l-Mahlûkât'ta, kelime *pars* şeklinde yazılıdır. İlk kez bir eserde *bars*'m tanımı tam olarak yapılmıştır. Buna göre *bars*, arslan ile kaplanın çiftleşmesinden olan melez bir hayvandır.

5. Çağatay Türkçesi'nde

³³ Aptullah Battal, İbni-Mühennâ Lûgati, TDK. Yay., Ankara, 1988 (2. Baskı), s.16.

³⁴ Bkz. E. V. Scvortyan, Etimoloğiceseskiy Slovar' Tyurkiskİh Yazıkov, Moskva, 1978, s.68.

³⁵ Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. V, Türkiye Diyanet vakfı Vakfı Yay., İstanbul, 1992, s.84-85, 220-221, 221-223, 224.

³⁶ Osman Yıldız, *Ahmed-i Bîcân , 'Acâ'ibü'l-Mahlûkât, Dil Özellikleri-Metin-Seçmeli Sözlük*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabİlim Dalı, Yfıksck Lisans Tezi, Malatya, 1989, s. 189.

'Ali Şîr Nevâyî tarafından 905/1499 tarihinde "iki dilin muhakemesi" esasına dayalı olarak, Türkçe ile Farsça'nın karşılaştırıldığı Muhâkemetü'l-LııDateyn adlı eserde de *bars* kelimesi geçmektedir ; ³⁷ < *bars+çı. bars* 'pars, leopar"³⁷. Hünere ve meslek adları içinde *barsçı* kelimesi, vahşî hayvan terbiyecisi olarak Çağatay Türkçesi'nde kullanılmaktadır.

Ayrıca XVI. yüzyıl başlarında yazılmış olan Abuşka Lûgati'nde de *bars* kelimesini görmekteyiz. Kelime (*bars*) şeklinde kaydedilmiştir³⁸.

B. İH. MODERN TÜRK LEHÇE VE ŞİVELERİ'NDE

Tespi' edebildiğimiz, *bars* kelimesini kullanan Modern Türk Lehçe ve Şiveleri ile kullanım şekilleri şunlardır :

Türkmence³⁹, Kurtlukça⁴⁰, Karaçayca⁴¹, Azerice⁴², Başkurtça⁴³, Karaim Troki⁴⁴:
bars

Nogayca⁴⁵: *bars, şubaryölbars*.

Yeni Uygurca⁴⁶: *bars, barsjili*.

Kazan Tatarcası⁴⁷ : *bars, çuar, yulharis*.

Kırgızca⁴⁵: *bars, colbors*.

Karaim Lutsk⁴⁹: *barst*.

³⁷ F. S. B. Özönder, 'Ali Şîr Nevâyî Muhâkemetü'l-Lugateyn, TDK. Yay., Ankara, 1996, s.37.

³⁸ Pavet de Courteille, A. J. B. *Dictionnaire turc-oriental, destiné principalement à faciliter la lecture des ouvrages de Bâbcr, d'Aboul-Gâzi et de Mir-Ali-Chir-Nevâî*, Paris, 1870, s.146.

³⁹ Bkz. E. V. Sevortyan, *Etîmologîçeskiy Slovar' Tyurkiskih Yazıkuv*, Moskva, 1978, s.68.

⁴⁰ Z. Z. Bammatovala, *Kumiksko-Russkiy Slovar'*, Moskva, 1969, s.63.

⁴¹ Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e., s.68.

⁴² a. g. e., s.692,

⁴³ a. g. e., s.692.

⁴⁴ N. A. Baskakov, A. Zajaczkowskiego, S. M. Szapszala, *Karaimsko-Rosyjsko-Polski*, Moskva, 1974, s.103.

⁴⁵ N. A. Baskakov, *Russko-Nogayskiy Slovar'*, Moskva, 1956, s.35.

⁴⁶ E. N. Necip (Çev. : İklil Kurban), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK. Yay., Ankara, 1995, s.30.

⁴⁷ *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, C. I-H, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s.693.

⁴⁸ Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e., s.68 ; A. C, Emre, *Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme)*, *Birinci Kitap*, TDK. Yay., İstanbul, 1949, s.323.

Bars>Pars Kelimesi Üzerine

Kazakça⁵⁰ : *barış*.

Karakalpakça⁵¹ ; *barış, barış cilt*.

Turaca⁵²: *bas*.

Yakutça⁵³ , Karagasça⁵⁴: *bar*.

Koybalca⁵⁵ : *bûrés, bâs, mars*.

SalMnce⁵⁶: *bârâs, bâs*.

Altayea⁵⁷ : *pars, paris, par, mars*.

Türkiye Türkçesi⁵⁸ ; *pars* (Ancak kelime Denizli yöresinde, kaplana benzeyen yırtıcı bir hayvan anlamında *bars* şeklinde geçmektedir)⁵⁹.

Sagayca. Çulımca⁶⁰: *mars*.

Şu ana kadar verilen bilgilerden de görüldüğü gibi. *bars* kelimesi, Türk Dili'nin başlangıcından günümüze kadar hemen hemen bütün lehçe ve şivelerinde kullanılmaktadır. Bu sonuç, "Şu anda Türkologların elinde *bars* kelimesinin Farsça'dan başka kaynağı bulunmamaktadır"⁶¹ sözünü, yanlış çıkartmaktadır.

Gerekçe 2 : Bütün Farsça sözlüklerde *pars* kelimesi kesin olarak leopar, panter anlamında ve sürekli *pars* şeklinde geçmektedir (Sevortyan, sadece M. A. Gaffarov'un Farsça sözlüğünde kelimenin Türkçe kaynaklı olarak geçtiğini belirtir.). Türk Dili'nde sözün ne anlama geldiği tam olarak anlaşılamiyor⁶².

Cevap : Bu hükmün yanlışlığını, Alimed-i Bîcân Efendi tarafından Eski Anadolu Türkçesi'yle yazılan 'Acâ'ibüT-Mahlûkât adlı eserde geçen *bars'in* tamını açıkça

⁴¹ Bkz. E. N. Şipova, *Slovar' Tyurkizmov Vruskom Yazıke, Alma-At a. 1976, s.62,*

⁵⁰ *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, C. I-II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s. 692.

⁵¹ N. A. Baskakova, *Karakalpaksko-Russkiy Slovar'*, Moskva, 1988, Kk.-R. S., s.86.

⁵² E. R. Tenişeva, *Tuvinsko-Russkiy Slovar'*, Moskva, 1968, s.9'z.

⁵³ P. S. Afanseva, M. S. Boronkin, M. P. Alckseev, *Dialektologičeskiy Slovar' Yakutskügo Yazıka*, Moskva, 1976, s. 60.

⁶⁴ Bkz. E. V. Sevortyan, *Etimologičeskiy Slovar* Tyurkiskih Yazıkov*. Moskva, 1978. s.68.

⁵⁵ Ekz. E. V. Sevortyan, a. g. e., s.68.

⁵⁶ Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e., s.68.

⁵⁷ Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e., s.68.

⁵⁸ *Türkçe Sözlük. C. II, TDK. Yay., Ankara, 1988, s.1164.*

⁵⁹ *Derleme Sözlüğü, C. II, TDK. Yay., Ankara, 1965, s.535.*

⁶⁰ Bkz. E. N. Şipova, *Slovar' Tyurkizmov Vruskom Yazıke, Alma-Ata, 1976, s.62.*

⁶¹ Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e., s.76.

⁶² Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e. , s. 76.

ortaya koymaktadır. Eserde *hars*m* tanımı şöyledir : "*pars* arslanıla kaplandan do m ar"⁶³. Yani *bars*, arslan ile kaplanın çiftleşmesinden olan bir hayvandır.

W. B. Kaup, *bars*m* Türkçe kökenli olduğunu belirterek, kelimenin *bar* ve *üs* (vaşak) birleşmesinden olduğunu söylemektedir⁶⁴. Kaup'un kelimenin etimolojisi ile ilgili verdiği malûmat doğru değildir. Zira, 'Acâ'ibü'l-Mahlûkât'ta geçen tanımı, bu düşünceyi çürütmektedir.

Ayrıca, E. N. Şipova⁶⁵ L. Budagov, J. T. Zenker, S. Haim, B. Ya. Vladimirov'un sözlüklerinde, *bars* kelimesi, Farsça kökenli olarak verilmesine⁶⁶ karşın, Mütercim Asım⁶⁷, Cemşid Sâlih-Pûr", F. Sleingass⁶⁹'da, *pars*m* lamını verilmekle birlikte, kelimenin kökeni hakkında hiçbir şey söylenmemektedir. Ferheng-i Ziya'da ise, hayvan ismi olarak, *bars* veya *pars* kelimeleri geçmemektedir.

Kelimenin Farsça sözlüklerde sürekli aynı formda gösterilmesi, kökenin Farsça olduğunu ispat için yeterli bir sebep değildir. Sevorlyan'm da belirttiği gibi, M. A. Gaffarov'un Farsça sözlüğünde (Persidsko-Russkiy Slovar', C. I, Moskva, 1914, C. II, Moskva , 1927). kelimenin Türkçe kökenli olduğu yazılıdır⁷⁰.

Gereğe 3 : Türk Dili'nde kelime, *p* harfiyle başlar ve bu ses ötümlüleşmem. Yani *b* olma⁷¹.

Cevap : Oysa, kolime genellikle *bars* şeklindedir. Sadece Eski Anadolu Türkçesi ("Acâ'ibü'l-Mahlûkât'ta), Türkiye Türkçesi ve Altayca'da # *p* olarak kullanılmaktadırlar.

"Acâ'ibü'l-Mahlûkât'ta #*p* olmasının üç sebebi olabilir :

a. barınak > parma". baş aka » paşa. banbık > panbık- panbuü- panbuk- pambuk vs. örneklerindeki #*b* > #*p* fonetik hadisesindeki gibi, bir **ötümsüzleşme (loss of voicedness, devoting)** sonucu *bars* > *pars* değişimi olabilir.

⁶³ Oyman Yıldız, **Ahmed-i Bîcân, Acâ'ibü'l-Mahlûkât, Dil ÖzeHikri-Metn-Seçmeli Sözlük**, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1989, s. 189.

⁶⁴ Bkz. E. V. Sevorlyan, a. g. e., s.68.

⁶⁵ E. N. Şipova, a. g. e., R.62.

⁶⁶ Bkz. E. V. Sevor-tyan, a. g. c, 68-70.

⁶⁷ Mütercim Asım, **Tercüme-î Burhân-ı Kâti**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1212, s.141.

⁶⁸ Cemşid Sâlih-Pûr, Ferheng-i Câmî-i Farisî be-Türkî-i tstanbulî. Tebriz, 1370, s.234.

⁶⁹ F. Stekigass, **A Comprehensive Persian-English Dictionary**, Beinnt. 1975. s.229.

⁷⁰ Bkz. E. V. Sevorlyan, a. g. e., s.69.

⁷¹ Bkz. E. V. Sevorlyan. a. g. e. . s. 69.

b. Eser, 857/1453'te telif edilmiştir. Yararlandığımız nüsha 1128/1719 tarihli bir istinsaktır. Belki de eserin müellif hattında *bars* şeklindeydi, *pars'lı* şekil mtistensihin bir tasarrufudur.

c. S. G. Clauson'un da söylediği gibi kelime, Farsça'dan Eski Anadolu Türkçesi'ne yeni bir ödünçleme (loan word) olabilir⁷².

Bir kelime, bir yabancı dile geçip, zamanla kendi dilinde unutulup, daha Ordu Devleti (1241-1502)'nde. fethedilen yerlerin idaresi şehzadelere verilirdi. Bunda amaç, ileride tahta geçecek şehzadelerin devlet idaresinde te sonra ödünç olarak verilen o yabancı dilden tekrar alınabilir. Örneğin, Altın crübe kazanmaları idi. Fethedilen bu yerlere gönderilen şehzadelere uDlan (< oDlan) denirdi. Bu kelime, Türk Dilt'nden Almanca'ya geçmiştir. Ancak, T. Dünya Savaşı'uda. Almanca'dan Türkçe'ye *mızraklı süvari* anlamında askerî bir terim olarak, uñlan biçiminde geri dönmüştür⁷³.

Türkiye Türkçesi'nde kelime *pars* şeklindedir. Ancak, Denizli yöresinde kelimenin *bars* şeklinde kullanıldığını görüyoruz⁷¹.

Altayca'da kelimenin #b yerine #p'U görülmesinin sebebi, bu şivede b harfinin bulunmaması ve bir yer değiştirme (subtitation) # / ? > # / ? fonetik hadisesinin sonucudur. Altayca'daki bu fonetik değişime bir kaç örnek : bütün > püdün, baür- > padır-, baş > paj vs.⁷⁵.

Eğer kelime Farsça kökenli ve aslı #p'li olsa İdi. Türk Dili kaynaklarında, genellikle # / ;'li formlar ağırlıkta olurdu. Bu düşüncemize, Türk Dili'ndc # / ? ile kelime başlamaz diye itiraz edilebilir. Doğrudur, ancak Türk Dili'ndeki ödünçleme kelimelerin, orijinal şekline sadık kalınarak kullanılması da çok yaygın bir dururudur. Örneğin, Orhun Abideleri'nde, lek # //li şekil, *purum* "Batı Roma İmparatorluğu, Bizans"⁷⁶ kelimesidir. Kelime yabancı kökenlidir ve Köktürkç'dc #p ile kelime başlamamasına

⁷² Bkz. S. G. Clauson, An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford. 1972C. S..R.368.

⁷³ O. N. Tuna, Türkiye Tiirkçesi (Fonetik) (Yüksek Lisans Dt... Notları), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1988, s. 57.

⁷⁴ Derleme sözlüğü, C. il, TDK. Yay., Ankara. 1965, s.535.

⁷⁵ O. N. Tuna. Karşılaştırmalı Türk Dil Bilgisi (Duktora Ders Notlan), İnönü Üniversitesi, Malatya, 1990, s.33. A. C. Emre, Altay Lehçeleri Grubu başlığıyla Altayca'nın fonetiğini inceler. # b için, "Yazı dilindeki bu baş b taşra ağızlarında sesleklğini kaybedip p olur" demektedir. Bkz. A. C. Emre, Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (Tik Deneme), Birinci Kitap, Fonetik, TDK. Yay. istanbul, 1949, s.274. Ayrıca S. Çağatay, Allayca'daki, # b > # p değişmesi ile ilgili olarak, şu örnekleri verir : pûl < pu yıl "hu yıl" , pûn < pu küñ "bugün", poltırım < bolıp turunun 'olum' . Bkz. S. Çağatay, Türk Lehçeleri Örnekleri II, Yaşayan Ağız ve Lehçeler, DTCF. Yay., Ankara, 1972, s.192.

⁷⁶ Bkz. Talât Tekin, Orhon Yazıtları. TDK. Yay., Ankara, 1988, s.165.

rağmen, # fr'li yazılmamıştır. Şayet, *bars* kelimesi Farsça kökenli olsa idi, Orhun Abideleri'nde kelimenin *bars* yerine *pars* şeklinde yazılması gerekmez miydi?

Brahni metinlerinde, # *b* yerine, # *p*'li şekiller hakimken⁷⁷, eğer kelime Farsça kökenli olsa idi, *bars*, *baars*, *bhars*⁷⁸ yerine, # *p*'li şekilde *pars*, *paars*, *phars* yazılması gerekmez miydi?

Sadece Orta Türkçe'de, Eski Anadolu Türkçesi, Modern Türk Lehçe ve Şiveleri'nde ise, Altayca'da kelime, # *p*'li şekildedir. Eğer kelime Farsça kökenli olsa idi, diğer lehçe ve şivelerde de kelimenin aynı formla (*tfp*) daha yaygın bir şekilde bulunması gerekmez miydi?

Gerekçe 4 : Türk Dili'nde kelimenin ünlüsü uzun olarak görülebilmektedir⁷⁵¹.

Cevap : S. G. Clauson, etimolojik sözlüğündeki düşüncesinin aksine, önceleri *bars* kelimesinin Türk Dili'nde sürekli kısa tınlılı olmasından dolayı, kelimenin kökenini Türk Dili'ne bağlamaktadır⁸⁰. Sevortyan, Clauson'un bu gerekçesine karşı çıkmakta ve bu durumun çok önemli olmadığını, uzun ünlü ile kelimenin Türk Dili'ndeki birçok kaynaktan bulunduğunu söylemektedir. Ancak, bu görüşüne delil olarak sadece Koybalca'daki *bâres*, Salbince'deki *bâris*, *bâs* ve Uygurca'daki *bâs* kelimelerini örnek olarak verebilmektedir*¹.

Araştırmacı, bu delillerini yine kendisi şu cümlelerle çürütmektedir ; "Sözün ilk ünlü formu, uzun süre diğer Uygur, Koybal, Salbin dialektlerinde korunmuştur. Bu ise, hiç de beklenilmedik bir durum değildir. Uygurlarda ve Salbin dialektlerinde, -s- sesi kaybolarak, *bâs* şekli meydana gelmiştir. Bu şekil (ünlü uzunluğu) ikinci derecedir ve fonetikle ilgilidir"⁸².

Türk Dili'nde *aslî uzun ünlülerin* (*long* vovrel) varlığı ispat edilmiştir⁸³. Orhun Abideleri'nde ve Köktürk İşaretli (Rımik Harfli) belgelerde, ilk hecedeki *uzun âyi*

⁷⁷ Bkz. A. von Gabain (Çev. : Mehmet Akalın), *Eski Türkçe'nin Grameri*, TDK. Yay.. Ankara. 1988. s.3.

⁷⁸ Bkz. A. von Gabain (Çev. : Mehmet Akalın), a. g. e., s.266.

⁷⁹ Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e., s.68-70.

⁸⁰ Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e., s.69.

⁸¹ Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e., s.68-69.

⁸² Bkz. E. V. Sevortyan, a. g. e., s.68.

⁸³ Konu ile ilgili bazı önemli çalışmalar : O. N. Tuna, "Köktürk Yazılı Belgelerinde Ve Uygurcada Uzun Vokaller", *TDAY*. 1960, TDK. Yay., Ankara, 1988 (2. Baskı), s.213-282; T. Tekin, *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yay. B 15, Ankara, 1975; L. Ligeti (Çeviren : T. Gökbilgin), "Türkçe'de uzun vokaller", *TM.*, VB-VEI (1942), 82-94: Z.

Bars>Pars Kelimesi Üzerine

göstermek için (=a, e) ünlüsü yazılır. Orhun Abideleri'nde geçen *bars (b(a)rs b(e)g*, KT. D. 20) kelimesinde, *a* ünlüsü kısadır;

A. Von Gabain, Brahmi metinlerinde *bars*in baars* şeklinde yazıldığını bildirmektedir⁵. Ancak, Türk Dili'ndeki *aslî uzun ünlüler* ile ilgili çalışmalarda, *bars* kelimesinin *uzun ünlü* ihtiva ettiğini gösterir bir kayda rastlanılmamıştır⁶. Mani ve Uygur Alfabeti ile yazılmış belgelerde, kelimenin *uzun ünlülü* olduğu görülmektedir : "*baars (bârs)* TTT VII, 103"⁷.

"Kâşgarlı bilgin Türkçe'de uzatılır hareketler bulunduğunu söylüyor ve bunları Arapça'da olduğu gibi hem hareke işaretleriyle hem de uzatma (medd) harfleriyle yazıyor; kısıları ise yalnız harekelemekle yctsiniyor"⁸. Kaşgarlı'nın *uzun a*'ı olarak verdiği birkaç örnek: ât "ad' âç tok olmayan, Tâş "1. Tâş, dış" (taş ton) çât "kuyu" vs.⁹.

Kaşgarlı, Türk Dili'nde *uzun ünlüleri*, yukarıdaki Örneklerde de görüldüğü gibi, büyük bir titizlikle göstermiştir. Divanü LügatiTürk'te, *bars* kelimesinin ünlüsü kısadır : S rb *bars*¹⁰.

Orta Türkçe'nin diğer lehçeleri ile Modern Türk Lehçe ve Şiveleri'nde, kelimenin *uzun ünlü* ile yazıldığını gösterir bir delil yoktur. Örneğin, *bars* kelimesini kullanan ve *aslî uzun ünlüleri* muhafaza eden Türkmençe'de kelime *bars*¹¹, Yakutça'da ise *bar'âr*¹²,

O hâlde kelimenin *uzun ünlü* ihtiva ettiğini sadece TTT VII'de görmekteyiz. Ancak bu durum, *aslî uzun ünlüleri* muhafaza eden lehçe ve şivelerimizce teyit edilmiyor. Eğer *bars*'ın ünlüsü uzun olsa idi, bu lehçe ve şivelerimizde de, kelimenin *uzun ünlü* ihtiva etmesi gerekmez miydi?

Korkmaz, "Batı Anadolu ağızlarında aslî vokal uzunlukları hakkında", TDAY. 1953. TDK. Yay., Ankara, 1988 (2. Baskı), s. 197-203; Z. Korkmaz, "Eski Anadolu Türkçesinde Aslî Ünlü (voeal) Uzunlukları", DTCFD., C. XXVI-S. : 3-4, Temmuz-Aralık 1968, Ankara, 1971, s.49-66.

⁸⁴ Talât Tekin, **Orhon Yazıtları**, TDK. Yay., Ankara, 1988, Yazıtların Kopyalan (Fin Atlasından, Radloff Atlasından), Kül Tigin (RudloiPtan), KT. D. 20.

⁸⁵ A. von Gabain (Çev. : Mehmet Akalın): **Eski Türkçenin Grameri**, TDK. Yay., Ankara, 1988, s.266.

⁸⁶ Bkz. O. N. Tuna, a. g. m., s.252-253; Talât Tekin, a. g. e., s.120-123.

⁸⁷ Bkz. O. N. Tuna, a. g. m., s.247.

⁸⁸ A. C. Emre : **Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme), Birinci Kitap, Fonetik**, TDK. Yay., İstanbul, 1949, s.61."

⁸⁹ A. C. Emre. a. g. e., s.65.

⁹⁰ Besim Atalay, **Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi**. C. I, TDK. Yay., Ankara, 1986, s.344-347.

⁹¹ Bkz. E. V. Sevortyan. a. g. e., s.68.

⁹² P. S. Afanseva, M. S. Boronkin, M. P. Alckscev, **Dialektologičeskiy Slovar' Yakutskogo Yazıka**, Moskva, 1976, s.60.

Sonuç

Şimdiye kadar yapılan izahattan şu sonuç ortaya çıkmaktadır :

1. *Bar s*, arslan ile kaplanın çiftleşmesinden olan kedigiller familyasına mensup yırtıcı bir hayvandır (Felis pardus). Bu hayvan, Ortaasya, Kore ve Mançurya'da yaşar ve buralarda çok meşhurdur. Bunların, Felix irbis denen cinsine de Türkler, *yolbars* derler⁹³.
2. Kelime. Türk Dilinin bütün safhalarında ve hemen hemen bütün lehçe ve şivelerinde *bars*, *harsı*, *barış*, *bas*, *bar*, *barış*, *börës*, *bâs*, *pars*, *pans*. *nar*, *mars* formlarıyla kullanılmaktadır.
3. Kelime, Türk Dili'nde, hayvan (*bars*, *yolbars*), kişi (*Barsgan* "Barshan", *Boris*, *bars heg*, *Kutadmuş bars*, *Barsbay*. *Baybars*), yıl (On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde 3. yılın adı : *bars yılı*), şehir (*Barsgan* 'Barshan~')ve meslek adı (*barsçı*) olarak çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca, *bars*, deslanlarınızda, Türk yiğitlerine akıl veren kutlu bir hayvan olarak geçmektedir⁹⁴.
4. Kelime, Türk Dili'nde #b ile başlamaktadır. #p*|i şekiller, fonetikle ilgili bir değişimdir [Ötümsüzleşme (loss of voicedncss, devoicing), yer değiştirme (subtitation)]. Bu fonetik hadiselerin Türk dili'nden Farsça'ya geçen kelimelerde görülebildiğine dair örnekler de vardır. Meselâ, Çince *piet* "firça" kökünden gelen yazıcı, kâtip anlamlarındaki *bitikçi* kelimesi, Farsça'da aynı anlamda, ancak *petikçi* şeklinde kullanılmaktadır⁹⁵.
5. Kelime, Türk Dili'nde kısa ünlüye sahiptir. Sadece. TTT Wde kelimeyi uzun ünlü (long vowel) ile yazıldığını görmekteyiz. Ancak, *aslî uzun ünlüleri* muhafaza eden ve kullanan lehçe ve şivelerimizde, bu durum lanıklanmamaktadır.
6. Kelime, en az 2. 700 yaşındadır ve büyük bir ihtimâlle Türk dili kökenlidir.
7. Aynı. koca > hâce, çatır > çâder vb. kelimelerde olduğu gibi *bars* da Türk Dilinden Farsça'ya geçmiş bir Ödünç kelime (loan word) olmalıdır.
8. Kelime, Türk Dili'nden Balkan dillerine⁹⁶ ve Rusça'ya⁹⁷ hayvan adı olarak *bars*, kişi adı olarak da Grekçe'ye *bars* » *bogoris*^{9*} ve Slav Dilleri'ne *bars* » *boris*" etimolojisiyle geçmiştir.

⁹³ Bkz. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. II, TTK. Yay., Ankara, 1995, s.535.

⁹⁴ Bkz. Bahaeddin Ögel, a. g. e., s.536.

⁹⁵ Bkz. H. H. Zerinczade, *Fars Dilinde Azerbaycan Sözlere (Sefeviler DÖvri)*, Bakı, 1962, s. 183.

⁹⁶ BratoljLib Klaic, *Veliki Rječnik Stranih, Kijčiči Zora*, Zagreb. 1968, s.143.

⁹⁷ E. N. Şipova, *Slovar' Tyurkizmov Vrusskom Yazike*. Alma-Ata, 1976, s.62; S. İ. Ojcgov. *Slovar' Russkogu Yazıka*, Moskva, 1964, s.35.

BİBLİYOGRAFYA, KISALTMA ve İŞARETLER

• Bibliyografya

- Afanseva, P. S.; Boronkin, M. S. ; Alekseev, M. P. : **Dialektologičeskiy Slovar' Yakutskogo Yazıka**, Moskva, 1976,
- Alyümaz, Cengiz ; **Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi**, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1994.
- Aptullah Battal : **İbni-Mühennâ Lügati**, TDK. Yay., Ankara, 1988.
- Arat, R. R. (Yayma Haz. : O. F. Sertkaya) : **Makaleler**, C. I, TKAE. Yay., Ankara, 1987.
- Atalay, Besim : **Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi, C. MU, C. IV (Divanü Lügat-it- Türk Dizini "Endeks")** TDK. Yay, Ankara, 1985-1986.
- Bammatova, Z. Z. : **Kumksko-Ruskiy Slovar'**, Moskva. 1969,
- Baskakov, N. A. : **Karakalpaksko-Ruskiy Slovar'**, Moskva, 1958.
- _____ : **Rusko-Nogayskiy Slovar'**, Moskva, 1956.
- _____, Zajaczkowski, A. : Szapszala, S. M. : **Slovník Karaimsko-Rosyjsko-Polski**. Moskva, 1974.
- **Büyük Türk Klasikleri, C. 1**, Ötüken-Söğüt Yay.. İstanbul, 1985.
- Caferoğlu, Alımet: **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Cavaignac, E. : **Chronologie de l'Histoire Mondiale**, Paris, 1934.
- Cemşid Sâlih-Pûr : **Ferheng-i Câmi-i Farişî be-Türkî-i İstanbul!** Tebriz, 1370.
- Clauson, S. G. : **An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford, 1972.

⁹⁸ Bkz. Talât Tekin, **Tuna Bulgarları ve Dilleri**, TDK. Yay.. Ankara. 1987, s.56-57.

⁹⁹ Hocam O. N. Tuna, Karşılaştırmalı Türk Dil Bilgisi (Doktora) dersinde Siav Düleri'ndeki Büris adının etimolojisini bars» boris olarak verirdi. Aynı etimolojiyi Menges'de yapmaktadır. Bkz. Talât Tekin, a. g. e., s.56-57.

- Çağatay. Saadet Türk Lehçeleri Örnekleri II, *Volgayan Ajız ve Lehçeleri*. DTCF. Yay., Ankara. 1972.
- Derleme SBnlügS, C. I-XD-, TDK. y., Ankara, 33-4/1987.
- Devellüçlü Firri / Ösatañca-Türhpe Anstklupedik LÜ'as, Dogus Máttaası Ankara. 1978.
- Dilapıt. A. :Kutadgıllıg İncelemesi. TDK. Yay., Anlara, 14ftx(2. Baskı),
- Emre, A. C, i Tıtríc lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme), Bİrind Kitap, KuMtık, TDK. Yay.. İstanbul. IWJ.
- Ergin, Muharrem : Orhan Abideleri, Boğaziçi Yav.. İstanbul. W86 (11, Bask.).
- Oabain, A. vou (Çer. • Mühmel Adalm) • Eski Türkçenin (Jrameri. TDK. Yay., Ankara. 1SSK.
- Gallónov. M. A. : 'M'fuskai'Russkiy Slovür'. C. f. Moskvü, UJ34, C İT. MoSkva, 1M7.
- Gökmen, Faah J TSrktİtvtni, Ankara, 1^36.
- KurşlastımıBlı Türk Lehçeleri Srâliijü, C. I-II. Kültür Bakanlığı Y-% Ankara. 1991.
- Kaya, Cevni : UvŞ-ran Alnan Yanık, GirtS, Metin ve ahır. TDK. Yay., Ankara. 1194.
- Klaiç, BratOfluh: Vdiki Rječnik Stranih, Küjetİ, Zora, Zagreb. 106K.
- Kürtannr, Zeynep : "Eski Anaddu Tiliikçesinde Asli tñfü (Voeal) U/nuluklan-, DTCFD.. CXXVI, S.3-4. TannufruArahk İKK, Anfcum, 1971.
- * _____ "İla" Auadoiu ağı?İflnnda asli MKA nzmukİfln hakkında". tI>AY. 1953,TJK Yay. Ankara. 1W8 (2, Baskı).
- Lijetİ, I- (Çeviren : T.GüH^Jlsin): T(Irkçemic ulim vokallej)", TM., vn.VU1 (1942). S2-34,
- Muallim Nâci: Lugat-İNSit.
- MillicioİAsıra^Terdmo-İ Hia-hân-İ Kâtı. Malbaa-ı Amire. İsanİjul 1212.
- Nteip, E N. Kav.: İLİİ Kurban): Yeni Tj-gllf Türhicesi SüzflügD, TDK. Yay., Ankara, 39/0.
- Öjçgot. S. f : Slüvar(MstİGga YüJnka, MüBkv-j, 1974.

- Üfci, Bahseddin : Türk Mitolojisi, C. II, TTK. Yay.. Ankara, 1995.
- Önder. F, 5, B. : 'Ali Şir Kevâzî, Munakemü'l-Lu'cibeyn, TOK. Yay., Ankara, 1995.
- Pavet de Courteille • 4. j. B. Dictionnaire turco-oriental, ou Une première tentative de faciliter la lecture des ouvrages de Böber, et d'Abul-Ghâfi et de Mit-Ati-Cerir.Nevai. Paris, 1870,
- RisonvL, İAİM : Tarihle Türkçük. TKAE. Yay.. AlHala, 1'as (2. Baskı).
- Redhouse Sözlüğü. Redhouse Yay., İstanbul, 1990.
- Sertluya. O. F. : Gökürk Tarihinin Meseleleri, TKAE. Yay., Ankara, 1995.
- Sevinyan, E. V. : Etimologičeskij Slovar' Tyurkizkij Yarokov, Moskva, 1978,
- Sirlugass, F.: A Comprehensive Persian-English Dictionary, Beirut, 1975.
- Şamseddin Sami: Kimûs-ı Türki, Cagn Yay., İstanbul, 1389.
- Sipova. E. N.: Slo*ar Tyurkizroov Vnuskani YıBike, Alın-Ala, 1976.
- ŞUMn. Ziya : Fırsça-Türkçe Lı*ot, Genclnel GUflar, C. MİL MEB. Yay., İstanbul, 1934.
- Tekin. Talat: Orhon Yazıtları, TDK., Yay.. Ankara, 1985.
- ___: Tuna Bulgarları Ve Dilleri. TDK. Yay., Ankar. 1987.
- ___: Ana Türkçede Aslı U=un Ünlüler, İncirlipe ÜnıvıEİlesı Yay. B 15, Ankara, 1975.
- Tenise*. E R. • Tyvınsıtu-Russkly Sıoyar'. Moskva, 1568.
- Tana. 0. N.: Karşılaştırmalı Türk Dil Bilgisi (Dolüürä Ders Notları), İnSüÜ ÜnıvıaLeİL MalHı-a, 1990.
- ___ • "Kektürk Yasalı Belgelerinde ve Uygurcada üİIn Vokaller", TDAY. 19SD, TDK_ Yay.. Ankara, 19*8 (2. Baskı),
- Turan, Osman : On İki Hayvanlı Türk Takvimi, İstanbul, 1541.
- ___: Tarihî Kronolojinin Esasları. Ankara, 195*.
- Türkçe Sözlük, C. I-El, TDK. Yay., Ankara. 1988-
- Türkiye Diyanet Vakfı İslm Ansiklopedisi. C V. İstanbul. 1992.

- Unat, F. R. : Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu, TTK. Yay., Ankara, 1998.
- Yıldız, Osman : Ahmed-i Bîcân/Acâ'ibü'l-Mahlûkât, Dil Özellikleri-Metin-Seçmeli Sözlük, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1989.
- Zerinezade, H. H. : Fars Dilinde Azerbaycan Sözleri (Sefeviler Dövrü), Bakı, 1962

- Kısaltmalar

DTCF. - Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi.

DTCFD. - Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.

KT. D. 20 = Köl Tigin Doğu Cephesi, 20. Saür.

MEB. = Milli Eğitim Bakanlığı.

TDAY. = Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleteni.

TDK. = Türk Dil Kurumu.

TKAE. = Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

TM. = Türkiyat Mecmuası.

TTK. = Türk Tarih Kurumu.

TTT VD = Türkische Turfan-Texte VII.

- İşaretler

> = Değişmenin yönünü gösterir. Bu şekle girer.

< = Değişmenin yönünü gösterir. Bu şekilden gelir.

» = Değişmenin birden çok merhalesinin olduğunu gösterir.

x = Kelimenin x'le başladığını gösterir.

~ = Alternance. Veya anlamına gelir.

+ = İsim kökü, isim köküne gelen ek.

- = Fiil kökü, fiil köküne gelen ek.